

درس خارج فقه مضرت آیت الله مسینی بوشهری (دامت برکاته)

موضوع کلی: فصل فی بعض مستحبات الوضوء

موضوع جزئی: آب برداشتن با دست راست، خواندن دعاهاى مأثوره و...

سال تحصیلی: ۹۷-۹۶

تاریخ: ۱۳ آذر ۱۳۹۶

مصادف با: ۱۵ ربیع الأول ۱۴۳۹

جلسه: ۲۵

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

السابع: «الاغتراف بالیمنى و لو للیمنى، بأن یصبّه فی الیسری ثم یغسل الیمنى»^۱.

به نظر مرحوم سید (ره)، هفتمین مورد از مستحبات وضو، آب برداشتن [برای وضو] با دست راست است؛ هرچند آن آب برای شستن خود دست راست باشد، به این نحو که با دست راست آب را بردارد و در دست چپ بریزد و سپس با آن آب، دست راست را بشوید.

دلیل حکم مذکور

ثانیاً: روایاتی در این رابطه وارد شده‌اند که روایت ذیل از آن جمله‌اند:

روایت اول: عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ؛ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص)؛ قَالَ: "لَمَّا أُسْرِى بِي إِلَى السَّمَاءِ أَوْحَى إِلَيَّ يَا مُحَمَّدُ اذْنُ مِنْ صَادٍ فَأَغْسِلْ مَسَاجِدَكَ وَ طَهِّرْهَا وَ صَلِّ لِرَبِّكَ"، فَدَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) مِنْ صَادٍ وَ هُوَ مَاءٌ يَسِيلُ مِنْ سَاقِ الْعَرْشِ الْأَيْمَنِ فَتَلَقَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْمَاءَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى، فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَ الْوُضُوءُ بِالْيَمِينِ...»^۲.

روایت دوم: عَنْ ابْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بَكْرِ بْنِ زُرَّارَةَ ابْنِ أَعْيَنَ؛ أَنَّهُمَا سَالَا أَبَا جَعْفَرٍ (ع) عَنْ وَضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) «فَدَعَا بِطَشْتٍ أَوْ بِتَوْرٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثُمَّ غَمَسَ كَفَّهُ الْيُمْنَى فِي التَّوْرِ فَغَسَلَ وَجْهَهُ بِهَا وَ اسْتَعَانَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى بِكَفِّهِ عَلَى غَسْلِ وَجْهِهِ ثُمَّ غَمَسَ كَفَّهُ الْيُمْنَى فِي الْمَاءِ فَاعْتَرَفَ بِهَا مِنْ الْمَاءِ فَغَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى مِنَ الْمِرْفَقِ إِلَى الْأَصَابِعِ لَا يَرُدُّ الْمَاءَ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ غَمَسَ كَفَّهُ الْيُمْنَى فِي الْمَاءِ فَاعْتَرَفَ بِهَا مِنْ الْمَاءِ فَأَفْرَغَهُ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى مِنَ الْمِرْفَقِ إِلَى الْكَفِّ لَا يَرُدُّ الْمَاءَ إِلَى الْمِرْفَقِ كَمَا صَنَعَ بِالْيُمْنَى ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ وَ قَدَمَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ بِفَضْلِ كَفِّهِ لَمْ يُجَدِّدْ مَاءً»^۳.

در بعضی از روایات، این گونه آمده است که امام باقر (ع) با دست چپ آب را برداشت و بر دست راست ریخت و...

عَنْ زُرَّارَةَ؛ قَالَ: حَكَى لَنَا أَبُو جَعْفَرٍ (ع) وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ (ص)؛ «فَدَعَا بِقَدَحٍ فَأَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَأَسْدَلَهُ عَلَى وَجْهِهِ ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ جَمِيعاً ثُمَّ أَعَادَ يَدَهُ الْيُسْرَى فِي الْإِنَاءِ فَأَسْدَلَهَا عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى ثُمَّ مَسَحَ جَوَانِبَهَا ثُمَّ أَعَادَ الْيُمْنَى فِي الْإِنَاءِ فَصَبَّهَا عَلَى الْيُسْرَى ثُمَّ صَنَعَ بِهَا كَمَا صَنَعَ بِالْيُمْنَى ثُمَّ مَسَحَ بِمَا بَقِيَ فِي يَدِهِ رَأْسَهُ وَ رِجْلَيْهِ وَ لَمْ يُعِدْهُمَا فِي الْإِنَاءِ»^۴.

۱. سید محمدکاظم، طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۹۹.

۲. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۱۵، ص ۳۹۰، ح ۵.

۳. همان، ص ۳۹۲، ح ۱۱.

۴. همان، ص ۳۹۲، ح ۱۰.

روایت مذکور، بر جواز برداشتن آب با دست چپ دلالت دارد، ولی استحباب در این است که شخص آب را با دست راست بردارد و وضو بگیرد بنابراین، روایت مذکور بر اصل جواز برداشتن آب با دست چپ دلالت دارد و این، با استحباب برداشتن آب با دست راست، منافات ندارد.

الثامن: «قراءة الأدعية المأثورة عند كل من المضمضة والاستنشاق، و غسل الوجه و اليدين، و مسح الرأس و الرجلين»^۱.

به نظر مرحوم سید (ره)، هشتمین مورد از مستحبات وضو، این است که انسان دعا‌هایی که از معصومین (ع) صادر شده است را در هنگام مضمضه و استنشاق، شستن صورت و دست‌ها و مسح سر و پاها بخواند.

دلیل حکم مذکور

اولاً: اجماع وارد شده است که مستحب است انسان در موارد مذکور، دعا‌های مأثوره را بخواند.

ثانياً: روایاتی در این زمینه وارد شده‌اند.

دعا‌های مأثوره در هنگام وضو گرفتن

در هنگام مضمضه بگوید: «اللهم لّغني حجتك يوم القاك و أطلق لسانی بذكرک»؛ خدایا روزی که من تو را ملاقات می‌کنم، حجت و دلائلم را بر من تلقین کن و زبانم را برای یاد کردنت آزاد کن.

در هنگام استنشاق بگوید: «اللهم لا تحرّم علی ریح الجنة و اجعلنی ممن یشم ریحها و روحها و طیبها»؛ خدایا بوی بهشت را بر من حرام نکن و من را از کسانی قرار بده که بوی بهشت و پاکیزگی بهشت را استشمام می‌کند.

در هنگام شستن صورت بگوید: «اللهم بیض وجهی يوم تسود فيه الوجوه و لا تسود وجهی يوم تبيض فيه الوجوه»؛ خدایا روزی که چهره‌ها سیاه است، چهره من را سفید بگردان و روزی که چهره‌ها سفید است، چهره من را سیاه مگردان.

در هنگام شستن دست راست بگوید: «اللهم أعطنی کتابی الیمینی و الخلد فی الجنان بیساری و حاسبنی حساباً یسیراً»؛ خدایا نامه عمل من را از جانب راست به من بده و زندگی ابدی را از جانب چپ به من عطا کن و در هنگام حسابرسی اعمال به نرمی محاسبه فرما.

در هنگام شستن دست چپ بگوید: «اللهم لا تعطنی کتابی بشمالی و لا تجعلها مغلولة إلی عنقی و أعوذ بک من مقطّعات النیران»؛ خدایا نامه عمل من را به دست چپم نده و آن را بر گردن من نیفکن و از پاره‌های آتش جهنم به تو پناه می‌برم.

در هنگام مسح سر بگوید: «اللهم غشنی برحمتک و برکاتک»؛ خدایا سایه رحمت و برکات و عفو خویش را بر من بگستران.

در هنگام مسح پاها بگوید: «اللهم ثبتنی علی الصراط يوم تزل فيه الأقدام و اجعل سعیی فیما یرضیک عنی»؛ خدایا در روزی که قدم‌ها می‌لرزد، قدم‌هایم را بر روی پل صراط محکم بگردان و تلاش و کوشش من را در آنچه تو را از من راضی می‌گرداند قرار ده.

آیت الله حکیم (ره) فرموده است که دعا‌های مذکور، در روایت عبدالرحمن بن کثیر الهاشمی ذکر شده است، اختلاف در نسخ وجود دارد، ولی مجموعه دعا‌های مذکور در نسخه تهذیب که صحیح‌ترین نسخه‌هاست، آمده است.

۱. سید محمدکاظم، طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۱۹۹.

عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ الْهَاشِمِيِّ مَوْلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)؛ قَالَ: بَيْنَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (ع) ذَاتَ يَوْمٍ جَالِسٌ مَعَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ: «يَا مُحَمَّدُ أَتَيْتَنِي بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ أَتَوَضَّأُ، لِلصَّلَاةِ فَأَتَاهُ مُحَمَّدٌ بِالْمَاءِ فَأَكْفَاهُ فَصَبَّهُ بِيَدِهِ (الْيُسْرَى عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى) ثُمَّ قَالَ: «بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْمَاءَ طَهُورًا وَلَمْ يَجْعَلْهُ نَجِسًا» قَالَ: ثُمَّ اسْتَنْجَى؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ حَصِّنْ فَرْجِي وَأَعِفَّهُ وَاسْتُرْ عَوْرَتِي وَحَرِّمْنِي عَلَى النَّارِ». قَالَ: ثُمَّ تَمَضَّمْ؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ لَقْنِي حُجَّتِي يَوْمَ الْقَاكِ وَأَطْلِقْ لِسَانِي بِذِكْرَاكِ». ثُمَّ اسْتَنْشَقْ؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ لَا تُحَرِّمْ عَلَيَّ رِيحَ الْجَنَّةِ وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يَشْمُ رِيحَهَا وَرَوْحَهَا وَطَيِّبَهَا». قَالَ: ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي يَوْمَ تَسْوَدُ فِيهِ الْوُجُوهُ وَ لَا تَسْوَدُ وَجْهِي يَوْمَ تَبْيِضُ الْوُجُوهُ»، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ أَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَ الْخُلْدَ فِي الْجَنَانِ بِيَسَارِي وَ حَاسِبِنِي حِسَابًا يَسِيرًا». ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ لَا تُعْطِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي وَ لَا تَجْعَلَهَا مَغْلُولَةً إِلَى عُقْبِي وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ مُقْطَعَاتِ النَّيرانِ»، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ غَشِّنِي بِرَحْمَتِكَ وَ بَرَكَاتِكَ وَ عَفْوِكَ». ثُمَّ مَسَحَ رِجْلَيْهِ؛ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ تَبَتَّئِنِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ فِيهِ الْأَقْدَامُ وَ اجْعَلْ سَعْيِي فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّي»، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَنَظَرَ إِلَى مُحَمَّدٍ فَقَالَ: «يَا مُحَمَّدُ مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وَضُوئِي وَ قَالَ مِثْلَ قَوْلِي خَلَقَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ قَطْرَةٍ مَلَكًا يُقَدِّسُهُ وَ يُسَبِّحُهُ وَ يُكَبِّرُهُ فَيَكْتُبُ اللَّهُ لَهُ ثَوَابَ ذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»^١.

نکته: گفته شده است که دعاهاى مذکور بعد از تحقق افعال وضو خوانده مى شوند چون در روايات آمده است که معصومين (ع) بعد از تمام شدن هر جزء از وضو، دعای مربوط به آن را مى خوانده اند.

التاسع: «غسل کلّ من الوجه و الیدین مرتین»^٢.

به نظر مرحوم سيد (ره)، نهمین مورد از مستحبات وضو، دو بار شستن صورت و دستهاست.

در رابطه با دو بار شستن صورت و دستها سه قول وجود دارد:

قول اول، مشهور، معتقدند که مرتبه دوم شستن صورت و دستها مستحب است. قدمای اصحاب بر این مطلب ادعای اجماع کرده اند و ابن زهره (ره) در کتاب غنیه و سيد مرتضى (ره) در کتاب انتصار این اجماع را نقل کرده اند.

قول دوم، شستن مرتبه دوم صورت و دستها مستحب نیست، ولی جایز است. مرحوم کلینی (ره)، شیخ صدوق (ره)، جمعی از متأخرین و متأخری المتأخرین این قول را پذیرفته اند.

قول سوم، شستن مرتبه دوم صورت و دستها بدعت است. صاحب حدائق (ره) این قول را پذیرفته است و گفته است که اختلاف اخبار منشأ این قول است چون اخبار وارد شده در رابطه با دو بار شستن صورت و دستها چهار طایفه اند که این اختلاف در روایات، حاکی از این است که دو بار شستن صورت و دستها بدعت است. روایات وارد شده در رابطه با دو بار شستن صورت و دستها چهار طایفه اند:

طایفه اول: روایاتی که مشتمل بر تعبیر «اثنتین اثنتین»، «مثنی مثنی» یا «مرتین مرتین» می باشند که روایات ذیل از آن جمله اند:

روایت اول: عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)؛ قَالَ: «الْوُضُوءُ مَثْنَى مَثْنَى مِنْ زَادَ لَمْ يُوجَرْ عَلَيْهِ...»^٣.

١. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ١، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ١٦، ص ٤٠٢، ح ١.

٢. سيد محمدکاظم، طباطبائی یزدی، العروة الوثقی، ج ١، ص ١٩٩.

٣. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ١، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ٣١، ص ٤٣٦، ح ٥.

روایت دوم: عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ؛ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): الْوُضُوءُ الَّذِي افْتَرَضَهُ اللَّهُ عَلَى الْعِبَادِ لِمَنْ جَاءَ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ بَالَ قَالَ: «يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيُذْهِبُ الْغَائِطَ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ»^۱.

روایت سوم: عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْأَخْوَلِ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)؛ قَالَ: «فَرَضَ اللَّهُ الْوُضُوءَ وَاحِدَةً وَاحِدَةً وَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِلنَّاسِ اثْنَتَيْنِ اثْنَتَيْنِ»^۲.

روایت چهارم: عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)... حَتَّى جَاءَهُ دَاوُدُ بْنُ زُرَيْبٍ... ثُمَّ قَالَ: «يَا دَاوُدُ بْنُ زُرَيْبٍ تَوَضَّأَ مَثْنَى مَثْنَى...»^۳.

روایت پنجم: عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْمِقْدَامِ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) يَقُولُ: «إِنِّي لَأَعْجَبُ مِمَّنْ يَرْغَبُ أَنْ يَتَوَضَّأَ اثْنَتَيْنِ اثْنَتَيْنِ وَقَدْ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) اثْنَتَيْنِ اثْنَتَيْنِ»^۴.

طایفه اول از روایات ظاهر، بلکه صریحند در اینکه مرتبه دوم شستن صورت و دست‌ها در شریعت اسلام، تشریع شده است و ظاهر این روایات بر وجوب شستن مرتبه دوم دلالت دارند، لکن از قرائن دیگری که وجود دارد، این روایات بر استحباب حمل می‌شوند.

طایفه دوم: روایاتی که بیان‌گر وضوی رسول اکرم (ص) می‌باشند و در این ظهور دارند که پیامبر گرامی اسلام (ص) هنگامی که وضو می‌گرفتند، صورت و دست‌ها را دو بار می‌شستند.

روایات فراوانی وجود دارند که از این حکایت دارند که رسول اکرم (ص) هنگام وضو گرفتن صورت و دست‌ها را یک بار می‌شسته‌اند، بلکه هر یک از اعضاء وضو را با یک کف آب می‌شسته‌اند. این روایات در باب ۱۵ از ابواب وضوء، کتاب طهارة، جلد اول از کتاب وسائل الشیعة آمده‌اند.

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ [شیخ صدوق]؛ قَالَ: قَالَ الصَّادِقُ (ع): «وَاللَّهِ مَا كَانَ وَضُوءُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) إِلَّا مَرَّةً مَرَّةً»^۵.

البته بین طایفه اول و دوم از روایات منافاتی وجود ندارد زیرا روایات طایفه دوم از باب سهولت در دین به اصل وجوب مقدار شستن، اشاره کرده‌اند و این، با استحباب شستن مرتبه دوم منافات ندارد.

بحث جلسه آینده: طایفه سوم و چهارم روایات، ان شاء الله، در جلسه آینده بیان خواهند شد.

«الحمد لله رب العالمين»

۱. همان، ابواب احکام الخلوة، باب ۹، ص ۳۱۶، ح ۵.

۲. همان، ابواب الوضوء، باب ۳۱، ص ۴۳۹، ح ۱۵.

۳. همان، باب ۳۲، ص ۴۴۴، ح ۲.

۴. همان، باب ۳۱، ص ۴۳۹، ح ۱۶.

۵. همان، ص ۴۳۸، ح ۱۰.